

Ezgi Sarıtaş

Cinsel Normalliğin Kuruluşu: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Heteronormatiflik ve İstikrarsızlıkları

Metis Yayınları, 2020, 367 sayfa, ISBN-13:978-605-316-204-9

Reviewed by: Burcu Dabak Özdemir, Yaşar Üniversitesi

DOI: 0000-0003-2124-252X

Ezgi Sarıtaş'ın *Cinsel Normalliğin Kuruluşu: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Heteronormatiflik ve İstikrarsızlıkları* adlı çalışması Ankara Üniversitesi Kadın Çalışmaları Anabilim dalında Mart 2018 yılında tamamladığı doktora tezinin kitaplaştırılmış halidir. Bu çalışmayı alanyazın adına önemli kılan özelliğinin, dayandığı queer perspektifle uyum içinde çalışan metodolojik bir yaklaşımla birlikte takip ettiği tarihi, istikrarsız ve gerilimli alanlarla anlamaya çalışması ve bunu yaparken zaten kendi tanımlarında kendileriyle birlikte birçok soru işaretini okuyucuya armağan olarak sunan heteronormativite, normallik, cinsellik, homoerotik gibi kavramların hazırladığı tuzaklara düşmemesi olduğu iddia edilebilir. Bu anlamıyla Sarıtaş'ın çalışmasının incelediği konuya getirdiği yeni bir perspektifin yanında, bu perspektifi getirirken karşılaşabilecek tehlikelerden başarıyla kaçınmış bir çalışma olduğu söylenebilir.

Cinsel Normalliğin Kuruluşu, geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemlerine eşlik eden anlatıları, tarihsiz ve coğrafyasız gibi görünen, kendini evrensel bir kavram olarak dayatan heteronormallik ekseninde queer bir yaklaşımla incelemeyi kendine amaç edinmiş, temasını cinsel modernlik üzerine kurmuş bir çalışmadır. Sarıtaş anlatıları, dönemler içinde üretilmiş söylemlerin içindeki istikrarsız, çelişkili ve kırılgan alanları takip ederek okumaya çalışmaktadır. Yazarın bu istikrarsızlığın cinsiyet, cinsellik ve erotizmle ilgili idrak edilebilirlik çerçevesini çizen eski söylemlerle, modernleşme süreçlerine eşik eden yeni ve rakip söylemlerin biraradalığından kaynakladığı iddiası, heteronormatifliğin

kendi ihlallerini üreten, nihai ve mutlak bir süreç olmadığı konusundaki queer perspektifle birleşmektedir. Bu sebeple de 'cinsel modernlik dönemi' olarak adlandırdığı çalışmanın alanını oluşturan 19.-20. yüzyıl dönemini, kendinden önce gelen dönemin erotik ve toplumsal dönüşümleri hesaba katarak inceleyen kitap, modern cinsel kimlikler ile modern öncesi erotik eylemler arasında keskin nihai bir dönüşüm ve karşıtlık işaretlemeyen analiz etmeye çalışmaktadır. Böylelikle Batı/Doğu, modern/modern olmayan, geçmiş/şimdi, eski/yeni gibi ikili eşitsizlikler arasında tek taraflı bir etkilenme modelini reddederek, modernlik serüvenini tek bir kırılma anı üzerinden inceleme tehlikesinden kurtulur.

Kitabın birinci bölümünde Sarıtaş, 19. yüzyılda yaşanan dramatik dönüşümleri bir önceki yüzyıla ilişkisini kurarak, yüzyılın başında erkek homoerotizmini idrak edilebilir kılan çerçevelerin yüzyıl sonuna doğru marjinalleşmelerini 3 temel başlık altında keskin bir kronoloji benimsemeyen incelemektedir: tasavvufi aşk kavrayışındaki, homososyal alanlardaki, başta edebiyat olmak üzere kültürel temsil alanındaki dönüşümler. Keskin bir kronolojiden beslenememesinin sebebi ise tasavvufi aşk kavrayışındaki dönüşümlerin 17. yüzyıla, homososyal alanlardaki dönüşümün 18. yüzyıla, kültürel temsil alanındaki dönüşümlerin ise bunları takiben 19. yüzyıla denk düşmesinden kaynaklanıyor. Ama Sarıtaş'ın çalışması bu farklı dönemlere tekabül eden dönüşümleri tek yönlü ve ilerlemeci tarih anlayışından kurtararak birbirleriyle karşılıklı okuması, çalışmayı geleneksel disiplin sınırlarına meydan okuyan bir metodoloji için uygun bir sahaya dönüştürüyor. Sarıtaş bu bölüme kendinden önce yapılmış çalışmaların altını çizdiği ve erkek homoerotizmini marjinalleştirmede önemli bir payı olduğuna inandığı utanma hissini tartışarak başlıyor. Yazar, utanma hissini uygarlaştırıcı bir görev üstlendiği konusunda Norbert Elias'la anı fikri paylaşmasının yanı sıra, bu utanma hissini hangi tarihsel ve toplumsal dönüşümlerle birlikte incelenmesi gerektiği ve hissin hangi tarihsel işlevi taşıdığı sorularını soruyor. Sarıtaş Osmanlı cinsiyet çalışmalarında iddia edildiği gibi utanmanın bir sessizlik, sansür ve örtme ile sınırlandırılmayacağını ve aksine bu hissin kimlik kurucu bir

işlevle üretici bir his olabileceğini savunuyor. Utanmanın homososyalliği homoerotizminden ayrılmasına katkı sağlayan ve aşkı dünyevileştiren bir duygu olarak tanımlayan yazar, bu bölüme bununla ilişkili olarak tasavvufi aşktaki dönüşümlerle devam ediyor. Tasavvufi aşkın homoerotik yanına değinen yazar, dindeki Ortodoks yaklaşımların artmasıyla birlikte tasavvufun işaret ettiği uhrevi aşkın dünyevileşmeye başladığını ve bu dünyevileşmenin aşkı heteronormal düzenlemeler konusunda daha açık bir alan haline getirdiğini anlatıyor.

Ardından homoerotizmle süreklilik içindeki erkek homososyalliğinin incelendiği alt bölümde dönüşüm, erkeler arası hiyerarşinin erotizyonu ve homososyalleşme mekânlarının- meyhane, kahvehane, hamam, homososyal mekânlar- dönüşümü olarak iki kısımda inceleniyor. Marjinalleşmenin izlerini süren yazar, erkek homoerotizminin üretildiği ve düzenlendiği mekânlar olarak işaretlediği mekân ve pratikleri inceleme yoluna gidiyor. Bu bölümde temel olarak, erkekler arası usta-çırak ilişkisi temelindeki hiyerarşik konumlandırmadan Sultan ve tebaasına kadar geniş bir yelpazede, tabiiyet ilişkisinin içerdiği -aşık-sevgili, efendi-kul, tebaa-hükümdar, usta-çıra, hoca-öğrenci ilişkilerinin de içinde barınan- homoerotik arzuların düzenlenmesi anlatılıyor. Buna göre, tabiiyet ilişkisi içindeki erkekler arası ilişkileri düzenleyen erotik normlara göre egemen konumdaki erkeğin tabii konumdaki erkekle cinsel ilişkisi egemen olan aktif olduğu sürece cinsiyet rolünde bir sapmaya işaret etmemektedir. Cinselliğin yöneldiği arzu nesnesinin cinsel kimliğinden çok, aktif ve pasif arasında kurulan düzenlemelerle şekil bulan dönemin normlarını yazar, tek cinsiyetli yaklaşımın toplumdaki hâkim söylem olmasıyla açıklıyor. Homososyal mekanların farklı sınıflardan erkeklerin de homoerotik pratikler sergileyebileceği mekanlar olarak anlatan Sarıtaş, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, köleliğin yasaklanması, bu mekânların politik amaçlı sürekli izlenip denetlenmesi yoluyla dönüşüme uğradıklarını ve bunun da homoerotizmi homososyallikle ayırıştırın unsur olduğunun altını çiziyor.

İkinci bölümde 19. yüzyıl ve 20. yüzyıla ait üç öz anlatı üzerinden heteronormatiflik tarihinin dönüşüm ve tutarsızlıkları, kırılanlık ve

biraradallıkları inceleniyor. 19 yüzyıl mutasavvıfı olan Aşçı İbrahim Dede'nin Hatıratı, Cumhuriyet tarihinin tartışmalı karakterlerinden Dr. Rıza Nur'un Anıları ve Reşat Ekrem Koçu'nun İstanbul Ansiklopedisi bu bölümde incelenen anlatılardır. Sadece içlerine sızan erotik imalar ve söylemlerin incelendiği eserler yoluyla hangi erkeklerin hangi çerçeveler aracılığı ile hangi erkeklere arzularını dile getirebildikleri ve bunu yaparken hangi stratejileri geliştirdikleri ve stratejilerin heteronormatifliğin işleyişi konusunda taşıdığı ipuçları analiz edilmiştir. Yazar incelemesinin sonucunda, Aşçı Dede'nin anlatılarında tek cinsiyetli sistemin söylemlerine bağlı olarak homoerotizmle sınırı bulanıklaşmış homososyal ilişkilerin erkekler arası bir sözleşme olarak kabul edildiği, ulus ve aile kavramlarından daha üst bir mertebeye yerleştiği sonucuna varmıştır. Bu nedenle onun anlatılarında evlilik ve homoerotik arzu birbiriyle çelişen değerler değildir. Aşçı İbrahim Dede'nin anlatılarında homoerotizm ve aşk deneyimleri tasavvufi kariyeri ve bürokratik kariyeri arasında biçimlenmiştir. Anlatılarında sıklıkla gayri şehvaniliğe ilişkin vurgular tasavvufi yani ulvi aşkı destekler niteliktedir. Dr. Rıza Nur'un anıları homoerotik arzuyu birinci tekil şahıs ile dile getiren nadir bir metin olma özelliği taşımaktadır. Onu anlatılarında cinselliğin Aşçı Dede'nin anlatılarından farklı olarak daha mahrem alana sıkışmış merkezileşmiş ve kurumlaşmış olduğuna dikkat çeken Sarıtaş'a göre, Rıza Nur aynı zamanda homoerotizmi erkekliği tehdit eden bir unsur olarak tanımlayarak dönemin normallik söylemlerinin ürettiği birçok çelişkiyi görünür kılmıştır. Sarıtaş aynı zamanda, Rıza Nur'un metinlerinde homoerotik arzunun sadece erkekliğe değil Türklüğe de helal getiren bir unsur olarak tarif edildiğinin anlatarak dönemin ulus devletçilik anlayışını ve Türklüğe yapılan vurgunun cinsiyet normları arasına nasıl sızdığını da okuyucuya göstermiş olur. Rıza Nur için padişaha duyulan aşkın yerini vatan ve millete duyulan sevgi almıştır. Yani ulus devletin oluşumuyla birlikte eroto-politik hiyerarşinin kırılmasına onun anlatılarını takip ederek şahitlik yapabiliriz.

Reşad Ekrem Koçu'nun Ansiklopedisi Sarıtaş'a göre, Cumhuriyet'in resmi tarih anlatılarıyla silinen bir dünyaya, ansiklopedi türünün sunduğu sistematik bilginin güvenilirlik iması içinde yeniden

hayat verme çabası olarak okunabilir. Koçu, kişisellikten uzak olması beklenen bir türü sadece kişiselleştirmekle kalmaz aynı zamanda erotikleştirir. Çünkü o kentin tarihini kendi benliğinin tarihine çevirir. Homoerotik arzunun gitgide kişisel bir patoloji olarak anılmaya başladığı bu dönemde bir sapık olarak anılmak Koçu için ayrıcalıklı konumunu kaybetmesi demek olacağından hazırladığı ansiklopedide hem eşcinsellik patolojik olarak tarif edilirken hem de homoerotik alt kültürün mahrem biçimlerinin katılımcısı olmayı arzulayan bir ikirciklik söz konudur. Bu parodik çelişki Sarıtaş'a göre, heteronormatifliğin çelişkilerini ifşa etmektedir.

Kitabın üçüncü bölümünde yazar, homoerotizm ve arzu nesnesi kadının uyandırdığı kaygılara değinmiştir. Bu bölümde yazar, heteroerotik aşk ve cinsellik söylemlerini, bu söylemleri destekleyen dönemin önemli argümanları arasında yer alan 'arkadaşlığa dayalı evlilik' düşüncesi içerisinde tartışmıştır. Kadının arzu nesnesi olarak temsil stratejilerinin içinde yer almaya başlamasını ikili cinsiyet rejimi söyleminin merkezileşmesine bağlı olarak yorumlayan Sarıtaş, arkadaşlık söylemlerinin evlilik rejiminin içine girmesinin, karı ve kocanın birbirlerinin biricik dostları ve yoldaşları olduğu fikrinin, evliliği arzulanabilir kılmak için olduğunu söyler. Heteronormatiflik ekseninde kadını arzu nesnesi olmasının yarattığı kaygıları dönemin edebi metinlerinde takip eden Sarıtaş, erkek kadınsılığı ve kadın erkeksiliğinin temsillerini inceler. Bu incelemenin aynı zamanda ideal kadın ve erkeklikleri tanımlama işlevi gördüğünü iddia eden yazar, dönemin edebiyat eserlerinde cinsellikten arınmış erkeksileşmiş kadın figürlerin kutlanırken, kadınlara düşkün erkeklerin efemineleştigi temsillere dikkat çeker.

Kitap değindiği konular ve yaklaşımı açısından önemli, bir yerde durmaktadır. Fakat kitabın içeriğinin organizasyonunun kafa karıştıran bir yapıda olduğu söylenebilir. Kitabın kurgusunun bulanıklaştığı bölümler mevcuttur. Örneğin kitabın başında uzun uzun anlatılan ve önemli argümanlar içeren utanma ile ilgili bölüm kitabın geri kalanına sirayet etmemekte ve havada kalmaktadır. Buna benzer kısımların mevcudiyeti kitabın takibini zorlaştıran unsurlar olarak düşünülebilir.

Seçtiği örnekleme tam derinlemesine incelemeye başlarken araya giren uzun alıntılardan oluşan kuramsal kısımlar, okuyucuyu çalışmanın ana ekseninden kopardığı, yazının dinamiğini bozduğu yönünde eleştirilebilir. Bu bölümler okuyucuya kitabın akışı içinde yazarın izini kaybettirmektedir. Ayrıca kadın homososyalliğine ve homoerotizmüne kitapta yer verilmemesi, kadınların sadece erkek heteroerotik arzusunun yönlendiği nesne olarak çalışmada yer almasının eksikliğe neden olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra daha önce de üzerine birçok kereler çalışılmış metinlere tekrar bakma cesareti göstermesi ve bu metinleri normalliğin kuruluşunu anlamak üzere çelişkiler üzerinden takip etme başarısı çalışmayı değerli kılmaktadır.